

Tiet Ruijhaan

Oversatt til kvensk: Kainun institutti - Kvensk institutt / Pirjo Paavalniemi

26.11.2010

PROLOGI

Overskrift:

Sofia ja Matti

Snakkebobler:

Sofia:

Hei, minun nimi oon Sofia ja mie olen 12 vuotta vanhaa. Mie synnyin 160 vuotta aikaa. Piian mie saattasin olla sinun isoisoisoäämmi?

Matti:

Minun nimi oon Matti ja mie olen Sofian nepu. Met olema yhtä vanhaat. Piian sie olet yksi minun monista jälkiläisistä?

INTERAKTIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst / Teksti:

Mikä sinun nimi oon?

SCENE 1 / OSA 1

Overskrift:

Matka alkaa

Snakkebobler:

Sofia:

Mie asun minun muorin ja pikkuveljen kans pienessä talossa Tornionlaaksossa, Pohjais-Ruottissa. Met olema talon palvelusväkeä, ja met autama jokapäivästen töitten kans. Tääpäniä met leivoma leipää. Minun faari ja isovelvi oon matkustanheet Ruijhaan. Kesälä mieki menen heän pörässä sinne. Haluatkos sieki lähteä myötä?

Mamma / Muori:

Sofia, Ruijassa sie saatat tienata rahhaa, ostaa kankhaan ja ommela ittele uuen klenningin.

Snakkebobler:

Matti:

Mie asun minun äitin, isän ja viien nuoreman sisaruksen kans toisela puolen Tornionväylää. Met asuma Pohjois-Suomessa. Viimi vuona mie autoin issää mettätöissä. Nyt hän oon työtä vaila. Isä oon muistelu mulle Ruijasta, missä oon nokko ruokaa ja työtä kaikile.

Pappa / Isä:

Matti, aijotko sie lähteä myötä Ruijhaan?

FORDYPNINGSTEKSTER / SYVENTÄÄVÄT TEKSTIT

Nälkä ja sota

Ennen aikaan net olthiin melkheen tyhä porosaamelaiset ko asuthiin näin kaukana pohjaisessa. Maanrajat ja valtiot, niin ko met tääpäniä net ymmärämmä, ei olheet vielä olemassa. Vasta keskiaijala, silloin ko eri valtiot synnythiin, alethiin ihmiset asettumhaan tänne pohjaisheen. 1500-1600 –luvula väki lissäinty niin hopusti, ette kaikile ei ollu enhään ruokaa. Monet nälkiinythiin hengiltä. 1700-luvun alussa oli suuri pohjainen sota, ja se teki elämän vieläki vaikeammaksi. Soan jälkhiin väki tyhä lissäinty, ja samat vaikeuet jatkuthiin. Ei ees maanpruuki, pyytö ja kalastus kyenheet elättämhään kaikkia. Yksi vuosi saatto olla pahempi ko toinen. Pulavuositien aikana 1830-1860 ei monelakhaan ollu muuta maholisuutta ko lähteä johonki lyhykäiseksi aijaksi tienaamhaan rahhaa tahi siirtyä uuen elämän toivossa Ruijhaan.

Mielikuva paremasta elämästä – mielikuva Ruijasta

Sitä maata eli allaa, mikä oli pohjaisessa Jäämeren rannala, kuttuthiin suomenkielelä Ruijaksi. Het, jokka olthiin käynheet sielä, muistelthiin ette sielä oli kaikile nokko maata johon saatto rakentaa oman talon. Sielä oli maholista työtälä kruuvassa tahi kalanpyytövenheessä, ja sota ei ulettunnu sinne. Se loi toivheita ruasta ja vaphausta. Mielikuva Ruijasta oli mielikuva uuesta tulevaisuuesta.

Enniin osa niistä, jokka lähethiin Ruijhaan, olthiin köyhiä ihmisiä kylistä; piikoja ja renkejä, torppareja ja talonrenkejä. Toiset olthiin maanviljoojitten poikia ja tyttäriä, joile ei ollu työtä kotona. Jotkut maanviljoajat olthiin niin velaliset, ette het haluthiin alkaa uuen elämän Jäämeren rannala. Toisia veti puolheen pohjaisen rikkhauet, joista het olthiin kuulheet muisteluksia. Joskus lähätethiin jopa pieniä lapsia yksin pohjaisheen, ko vanhiimet meinathiin ette lapset saatais pareman elämän Ruijassa.

Vuen 1890 jälkhiin alko mettäpruuki kehittymhään. Malmivaaran ja Kirunan kruuvassa alethiin kaivamhaan rautamalmia, ja Pohjanlahen uuet rannikkokaupungit kasuthiin. Tämän myötä tulthiin paremat ökonomiset olot ja oli helpompi löytää työtä. Niinpä ihmiset ei enhään halunheet Ruijhaan. Kotona oli yhtä hyvä olla.

INTERAKTIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst:

Mistä sie olet pois?

SCENE 2 / OSA 2

Overskrift:

Matkala

Snakkebobler:

Sofia:

Mulla on nälkä ja kylmä. Mie en ole syöny sen jälkhiin ko met jätimä maan, ja siitä oon jo monta tiimaa aikaa. Kyrössä met ootima venhettä melkheen viikon aijan, mutta nyt met heti olema ylittänheet suuren Inarinjärven. Huomena met jatkama matkaa Ruijhaan. Faari oon hankkinu minule työn piikana yhen rikkhaan kauppamiehen tykönä Vesisaarella.

En mann / Mies:

Sitte ko met tulema maihin, niin met sytytämä valkean. Sitte met paistama kallaa.

Snakkebobler:

Matti:

Mie en kohta jaksa enhään. Isä ja mie olema hihtanheet heti jo kaks viikkoa. Melkheen jokhaisen yön met olema nukkunheet ulkona porontaljan päälä, mutta eilen met kohattelima muutaman siivon ihmisen, ja het annethiin meile yösijan sisälä laossa. Met olema matkala Ruijhaan.

Pappa / Isä:

Jos met rukatamma, niin piian met olema huomena Ruijassa.

FORDYPNINGSTEKSTER / SYVENTÄÄVÄT TEKSTIT

Matkaruutat

Pohjaisheen kuljethiin tavallisesti jokia ja järviä myöten. Yksi pääruutta kulki Tornionlaaksoa myöten Muonihon, josta matka jatku joko pohjais-vesthaan ja tunturin yli Yykeänvuonhon ja Yykeänperhään, tahi suorhaan pohjaisheen kohti Kautokeinoa ja Alattiota. Toinen pääruutta kulki Suomen läpi pohjaisheen. Se ylitti suuret järvet ja jatku eelheen Ruijan Näätämhöön ja Reisivuonhon. Sieltä matkalaiset kyytitethiin venheelä Varenginvuonon yli Vesisaarheen. Ihmiset matkustethiin sekä kesälä ja talvela. Kesälä oli maholista kulkea jänkitten ja ojitten yli tukkeja ja siltoja pitkin. Usseimat kuljethiin jalan ja kannethiin itte matkatavaran. Jovela ja järvelä matkustethiin venheelä. Talvela kuljethiin tavallisesti hihtamalla. Silloin matkalaiset kiskothiin matkatavaroita reessä. Tyhä rikkhaila oli rahhaa hevosheen tahi laikkoporhoon.

Matkan aikana

Matkalaiset yövythiin taivasalla ja hankithiin ruan kalastamalla ja pyytämällä. Talot, jossa het saathiin ruokaa ja yösijan, olthiin harvassa. Yösija ja venetkyyti makso rahhaa, ja usseimat annethiin sen verran rahhaa mitä heilä sattu olemhaan. Se kesti kauvoin sauvoa venhettä ylös jokea, ja ushein matkalaiset ootethiin kaksi – joskus jopa kolme – viikkoa venetkyytiä suurten järvitten yli.

Markkinat

Kauppamiehet matkustethiin kans Ruijassa. Het matkustethiin markkinoile, joita järjestethiin aina samhaan vuenaikhaan; mielelä talvela. Silloin oli helpointa päästä perile täysinäisen reen kans. Isovuonossa pruukathiin järjestää joulun jälkhiin markkinat joita kans Kväänimarkkinoiksi kuttuthiin. Sinne tuli paljon kauppamiehiä Tornionlaaksosta. Het myythiin kaikenlaisia käsitöitä, työkaluja ja vaatheita. Kauppamiehet puolesthaan ostethiin suolattua ja kuivattua kallaa, minkä het otethiin myötä

Tornionlaakshoon. Markkinat olthiin kans tärkeä kohattelupaikka, missä ihmiset opastuthiin sekä toishiinsa ja Ruijan maholisuukshiin. Sielä synty uusia ajatuksia ja ideoita, ja ihmiset vaihetelthiin ajatuksia kaiken mailman asioista aina kalanpyytöneuvoista uskonthoon.

INTERAKTIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst:

Kunka sie matkustat?

SCENE 3 / OSA 3

Overskrift: Työkokemus

Snakkebobler:

Sofia:

Vesisaarella mie suolin kaloja ja henkaskan niitä kuivumhaan jotta net säilyttäis pitkhään. Eilen mie kiskoin pottuja, ja tääpänä mie leivon leipää. Toiset vaimot, jotka oon siirtynheet tänne Ruottista ja Suomesta, tulhaan kans leipomhaan. Heilä oon polttopuut myötä.

Annen kvinne / Toinen vaimo:

Sofia, kylläpä sulla oon fiini klenninki. Oletko sie ommelu sen aivan itte?

Snakkebobler:

Matti:

Nyt mie olen asunu Raisinvankassa kokonhansa vuen. Enimästi mie hakkaan tukkipuita ja rakenan taloja miehitten kans, jotka oon tulheet Tornionlaaksosta. Talvela met kokosimma kantoja ja pötäjajuurikoita. Net met olema halkonheet ja kasanheet suureksi ringiksi. Heti met sytytämmä net palamhaan. Siiheen laihiin met tehämä tervaa.

FORDYPNINGSTEKSTER / SYVENTÄÄVÄT TEKSTIT

Tieto ja kokemus

Het, jotka siirrytiin Ruijhaan Ruottista ja Suomesta, olthiin harjaantunheet käyttämhään hyväksi kaiken sen, mitä het löyethiin luonosta. Eriliikaisesti pötäjämettä oli tärkeä resurssi, minkä het aijemin jo tunnethiin. Monet olthiin sepät käsityöläiset, ja het osathiin nikkaroia kaikkea maholista aina pienistä köökkitarvikkeista suurhiin hirsitalhoiin. Tervanpolto oli toinen taito, minkä het tuothiin myötä Ruijhaan. Pötäjajuurikot pienithiin ja kasathiin tervahauaksi. Tervahauta saatto pallaa monta vuorokautta. Tervala, jota tervahauasta saathiin, tivistethiin venheitä ja tervathiin taloja jotta net ei lahottais. Ruijhaan siirtynheet olthiin kans sepät maanpruukissa ja elläimittenpiossa. Het raivathiin uutta maata ja käytethiin hyväksi jänkkiä. Het viljothiin pottuja ja elläimille ruuhaa. Tornionlaaksosta siirtynheet olthiin toennäkösesti ensimmäiset, jotka viljothiin pottuja niin kaukana pohjaisessa.

Uuet ammatit

Tornionlaaksosta ja Pohjais-Suomesta siirtynheet olthiin kasunheet likelä jokia ja järviä. Ruijassa het harjaanuthiin nopeasti työtelemhään ja elämhään merelä, ja het olthiin sepät kalanpyytäjät. Toiset alethiin työtelemhään Kaivuonon kuparipruukissa, minkä ympärille kasusi kokonhansa oma ytheiskunta: koulu, kauppa, kirkko, teatteri ja asumapaikkoja, joissa perheet asuthiin omissa pienissä hirsitaloissa. Melkheen puolet asukhaista olthiin tulheet Suomesta ja Tornionlaaksosta.

Vaimot

Mettätyö, kruuvatyö ja kalanpyytö oli tavalisesti miehitten työtä. Vaimot piethiin huolen talosta, lapsista ja elläimistä. Het tehthiin ruan ja ommelthiin vaatheita justhiin niin ko het olthiin sen oppinheet Suomessa ja Tornionlaaksossa. Vaimot olthiin harjaantunheet työtelemhään yhdessä. Het muun muassa kovothiin puita suurta leipäunnia varten, jota monet perheet käytethiin yhdessä. Vaimot

olthiin myötä avittamassa, ko miehet olthiin lähössä kalanpyythöön. Vaimot kans valmistethiin kalan sen jälkhiin ko miehet tuothiin sen maihin.

INTERAKTIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst:

Mikä sie haluat olla tulevaisuessa?

SCENE 4 / OSA 4

Overskrift: Kulttuuriperine

Snakkebobler:

Sofia:

Mie käyn useasti lestadiolaisten kokkousissa. Sielä minua muistutetaan maallisen synnin vaarasta, ja samalla mie tunnen olon kotosaksi. Met porisemmas ja laulama suomeksi, ja mie ymmärrän kaiken mitä pappi sanoo.

Presten / Pappi:

Sie olet synnintekijä, mutta tyhä Jumala saattaa antaa sinule anteeksi.

Kvinne / Vaimo:

Aamen!

Snakkebobler:

Matti:

Ruijankieli on vaikea. Vaikka mie olen asunu Ruijassa jo monta vuotta, niin mie en ymmärrä juuri paljoakaan mitä ruijalaiset poristhaan. Onneksi minun ystävät autethaan minua ja käänethään. Saunassa mie puolesthaan ymmärrän kaiken. Sielä kaikki puhuthaan suomea.

Annen mann / Toinen mies:

Matti, huomana oon sinun vuoro noutaa puita.

FORDYPNINGSTEKSTER / SYVENTÄÄVÄT TEKSTIT

Kieli

Suurin osa niistä, jotka siirtyihin Ruijhaan, puhuthiin äitinkielenä suomea. Tornionlaaksossa ruottinkieli oli tavallisesti tyhä autoriteettien ja "fiinitten" ihmisten kieli. Ruijassa oli samhaan laaihin. Niinpä vuona 1863 autoriteetit alotethiin omia koululuokkia, joissa suomenkieliset opittais puhumhaan ruijaa. Koulukirjoissa tekstit olthiin sekä ruijaksi ja suomeksi. Net lapset, jotka opithiin hopusti ruijaa, saathiin palkinon. Enniin osa puhuthiin kuitenkin suomea jokapäiväsennä kielenä. Tämä vaikutti kans paikannimiin, joita ihmiset annethiin eri paikoile. Nimiä annethiin kasvitten, elläimitten ja luonon mukhaan, tahi sen mukhaan kunka aloja käytethiin.

Uskonto

Lars Levi Læstadius alotti lestadiolaisuuen 1800-luvula Tornionlaaksossa. Hän meinasi, ette hän oli löytäny justhiinsa sen oikean uskon. Hän piti suuria herätyskokkousia ja sai monia ihmisiä myötä herätyksheen. Lestadiolaisuus ulettu Ruijan Yykeänperhään vuona 1851 ja levisi suomenkielisten joukossa niin ko kulovalkea. Jumalanpalveluksissa saarnathiin sekä suomeksi, saameksi ja ruijaksi, mutta suomenkielelä oli erityinen rooli. Virsikirjat, raamattu ja muut uskonolliset kirjat olthiin ushein tyhä suomeksi. Predikantit, jotka saarnathiin herätyskokkousissa, kuljethiin ympärhiinsä, ja monet

Ruijhaan siirtynheet saathiin heiltä arvokasta tietoa Ruijasta. Predikantit muistelthiin, mihin kannatti matkustaa, missä toiset Tornionlaaksosta siirtynheet asuthiin, ja mistä saatto löytää työtä.

Muut kulttuuriperintheet

Ruijhaan siirtynheet vaikutethiin ympärihöhn monela eri tavala. Kielen ja uskonon lisäksi het otethiin myötä Ruijhaan muitaki kulttuuriperintheitä; rakenusperintheen, vaatheet, ruan, muistelukset ja musikin. Sekä virret ja laulut olthiin ushein suruliset, ja niitä laulethiin suurela antaumuksela. Virsissä oli uskonollinen sisällys, ko laulut puolesthaan muistelthiin ushein onnettomasta rakhauesta.

Sauna

Sauna oon se, minkä ihmiset tunnethaan parhaiten näistä kulttuuriperintheistä. Sillä oon pitkät perintheet suomenkielisissä kulttuureissa. Se oli hyvä tapa pittää ittensä puhthaana, ja samala se oli ihmisten kohtaamispaikka. Sauna oli Ruijhaan siirtynheille tärkeä paikka. Sielä ihmiset kohatelthiin, muistelthiin uutisia ja puhuthiin ommaa kieltä.

INTERAKTIIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst /Teksti:

Puhutko sie ruijaa?

Uskotko sie Jumalhaan?

Ossaatko sie laulaa?

Tykkäätkö sie saunoa?

SCENE 5 / OSA 5

Overskrift:

Matka jatkuu

Snakkebobler:

Sofia:

Tääpäniä mie menen naimishiin Vesisaarella. Minun sulhanen oon Suomen puolelta Soankylästä pois. Hän oon kalastajapuuna, ja hänellä oon pieni talo Kallijovessa, vuonon rannalla. Sinne met aijoma siirtyä ja saaha monta lasta.

Mannen /Mies:

Jo vain.

Snakkebobler:

Matti:

Mie en ole nähny Sofiaa sen jälkhiin ko hän lähti Tornionlaaksosta, ja siitä oon jo seittemän vuotta aikaa. Etkös sieki piä, ette hän oon kaunis? Mie olen tullu tänne pitkän matkan takkaa aina Kaivuonosta saakka. Sielä mie olen työtely kuparipruukissa ja tienanu pikkusen lisätienestiä. Sillä rahala mie olen ostanu damppilavapiletin. Mie aijon matkustaa ensin Tromsshaan ja sieltä kiini Amerikkhaan. Mutta mie aijon tulla takasin tänne. Sitte mie ostan oman talon Ruijasta.

FORDYPNINGSTEKSTER / SYVENTÄÄVÄT TEKSTIT

Uuet paikat ja uuet kaupungit

Ensimmäiset Ruijhaan siirtynheet asetuthiin jokivarsile ja vuononpohjile. Sielä het viljothiin maata, piethiin elläimiä, pyyethiin kallaa ja kaaethiin tukkipuita taloja varten. Vuen 1830 jälkhiin tämä alko muuttumhaan. Eelheenki usseimat viljothiin maata, mutta nyt alethiin hakemhaan kans palkalista työtä. Ihmiset siirtythiin likemäs merta ja kauvemas öysthään, eriliikaisesti Varenginvuonhoon. Kaupungit ja fiskuväärit kasuthiin. Vesisaaresta tuli kväänitten oma "pääkaupunki" missä het asuthiin tiivhisti yhdessä joko omissa kaupunginosissa tahi vuonon varrele kasunheissa uusissa kylissä. Monet matkustethiin eelheen Amerikkhaan.

Uuet ystävät ja uuet perheet

Ruijhaan siirtynheet olthiin tervetulheet maahan. Het olthiin sepät työtelijät, saathiin uusia ystäviä ja perustethiin uusia perheitä. Vaikka monet menthiinki naimishiin toistensa kans, niin yhä useammin suomalaiset ja tornionlaaksolaiset miehet naithiin saamelaisien kans. Siiheen laihiin het päästhiin omistamhaan poroja, ja saathiin sikkarin leipätyön. Hiljemini oli tavalista mennä naimishiin myös ruijalaisten kans. Niin oli helpompi soppeutua ruijalaisheen yhtheiskunthaan. Kaikista köyhiimille kävi huonomini. Heät, jotka ei pärjänheet itte, lähätethiin takasin sinne mistä het olthiin tulheetki. Tämä koski eriliikaisesti yksinäisiä vaimoja, joila oli lapsia. Esimerkiksi "Piika" Brith Kaisa Kollajärvi lähätethiin takasin 8 viikon vanhaan lapsen kans vuona 1870.

Kväänit

Niitä ihmisiä, jotka Tornionlaaksosta ja Suomesta siirtythiin Norjan Finmarkkhuun ja Pohjais-Tromsshaan, kuttuthiin kvääniksi. Kväänilä oon aikojen kuluessa ollu monta eri roolia. Aluksi kväänit olthiin tervetulheet Ruijhaan, mutta sitte heitä tulthiin jo niin paljon, ette Ruijan autoriteetit

nähthiin heät jo vaaraksi. Het pöläthiin, ette Suomesta siirtynheet alettais vaatimhaan ittele Ruijan maata ja liitettäis sen ensistä suomalais-ryssäläisheen valtihoon ja hiljemin osaksi suur-Suomea. Niinpä autoriteetit haluthiin, ette Ruijhaan siirtynheet soppeuvuthaan ruijalaisheen yhtheiskunthaan. Het perustethiin uusia kouluja ja kirkkoja, joitten avula vahvistethiin ruijan kieltä. Täöpänä oon aivan toisin. Kväänit oon luonolinen osa ruijalaista yhtheiskuntaa. Monet haluthaan pittää kiini omista juurista. Heilä oon omat järjestöt ja kulttuurifestivaalit. Autoriteetit oon päättänheet, ette kväänit oon oma vähemistö Ruijassa, ja kväänin kieli oon oma kieli.

INTERAKTIVT ELEMENT / INTERAKTIIVINEN ELEMENTTI

Tekst:

Mihiin sie olet matkala?

EPILOGI

Overskrift:

Sofie ja Mattias

Snakkebobler:

Sofie:

Hei, minun nimi on Sofie, ja mie olen 12 vuotta vanhaa. Täpäpä met käymä museossa. Sielä muistelhaan kväänitten historiasta. Minun isoisoisoämmi siirty tänne Tornionlaaksosta. Faari sannoo, ette met olema suomensukua. Hän ei tykkää sanasta kvääni.

Sofie's venninne / Sofien ystävä:

Hei, minun nimi on Fre-hiwet, ja mie olen Sofien ystävä. Mie olen syntyny Norjassa, mutta minun vanhemat on Somaliasta pois. Mie piän, ette tämä näyttely saattais melkheen yhtä hyvin muistela meän perheestä.

Mattias:

Minun nimi on Mattias, ja mie olen Sofien nepu. Met olema yhtä vanhaat. Mie tunnen itteni kvääniksi ja olen ilonen siitä. Faari sannoo, ette met olema oma kansa. Met emmä ole suomalaiset emmäkä norjalaiset vaan kväänit. Kväänin kans ei kukhaan tohi taajoa, sannoo hän. Kesälä met menemä Suomheen, missä meilä on sukukokkointuminen. Silloin met jouvuma ajamhaan piililä 10 tiimaa.